

Prikaz knjige

Pavao Nujić (Hrvatska)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

Memoari baruna Franje Trencka, Alexander Buczynski (prir.), Milan Vrbanus i Mica Obran Kljajić (sur.), Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2015., str. 352.

Ime pandurskog zapovjednika, Franje baruna Trencka, još je i danas prisutno i živo u svijesti šire javnosti. O njemu postoje brojne priče i legende, od kojih je vjerojatno najpoznatija ona o ljubavnoj avanturi s kraljicom Marijom Terezijom. Tako se prilikom posjeta Kutjevačkim vinskim podrumima može čuti priča o njihovim ljubavnim podvizima, dok u Požegi djeluje Gradska glazba "Trenkovi panduri". Osim "žive povijesti", Trenck se redovito navodi u školskim udžbenicima, enciklopedijama, leksikonima i TV emisijama. Nasuprot njegovoj visokoj prisutnosti, posebice za jednu ranonovovjekovnu osobu, u današnjoj kulturi, stoji ne tako zavidna zastupljenost u znanstvenom diskursu. Indikativno je da je više od jednog stoljeća temeljna sekundarna literatura u Hrvatskoj o ovom legendarnom pukovniku bila ona Ferde Šišića, *Franjo barun Trenk i njegovi panduri. Istorička rasprava* objavljena još davne 1900. u Zagrebu. Stoga je monografija *Memoari baruna Franje Trencka* u nakladi Hrvatskog instituta za povijest - Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje pravo osvježanje unutar hrvatske ranonovovjekovne historiografije. Radi se o prvom hrvatskom kritičkom izdanju biografije baruna Franje Trencka na 352 stranice pod vodstvom Alexandra Buczynskog. Mica Obran Kljajić izradila je hrvatski prijevod originalne Trenckove biografije na njemačkom jeziku iz 1745. popraćen izrazito opširnim i kvalitetnim bilješkama Milana Vrbanusa, koje olakšavaju snalaženje današnjem čitatelju u onodobnom svijetu. Alexander Buczynski potpisnik je i opširne uvodne studije koja čini nastavak na memoare s kritičkim osvrtom.

Monografija je podijeljena na **Predgovor** (7.-10.), **Uspon i pad pandurskog pukovnika Franje baruna Trencka** (11.-101.) što je svojevrsna uvodna studija Alexandra Buczynskog, **Literaturu** (102.-106.), **Summary** (107.-110.), hrvatski prijevod biografije pod naslovom **Čudnovati život i djela u cijelom svijetu slavnog gospodina baruna Franje Trencka** (111.-194.), nakon čega slijedi faksimil izvornika **Merckwürdiges Leben und Thaten Des Welt-berühmten Heern Francisci Frey-Herrn von der Trenck** (195. - 336.), te **Kazalo osobnih imena** (337-343.) i **Kazalo geografskih imena** (344.-352.).

U predgovoru autor Alexander Buczynski donosi okvire koji su važni za bolje razumijevanje konteksta u kojem je djelo nastalo, od prisutnosti Trencka u današnjoj kulturi, preko ciljeva do poteškoća koje neizbježno prate ovakav projekt. Smatra da struci povjesničara pripada Sizifov posao usmjeravanja interesa javnosti k solidnim povijesnim rekonstrukcijama, što je istaknuto u slučaju baruna Trencka jer postoje brojni mitovi i legende koje se uporno ponavljaju. Primarni problem kod pisanja uvodne studije, autoru je bila činjenica da o Trencku postoji vrlo malo sekundarne literature, te ju je u konačnici utemeljio na radu u Ratnom arhivu u Beču i

Regionalnom povijesnom centru u Limburgu u Nizozemskoj. Naposljetku preporuča čitateljima da prvo pročitaju biografiju, a tek onda uvodnu studiju, jer je studija svojevrsni nastavak jedne vremenske cjeline.

Vođen preporukom autora započeo sam s prijevodom biografije čiji naslov u cijelosti glasi: *Čudnovati život i djela u cijelom svijetu slavnog gospodina baruna Franje Trencka - pravoga komornika Njegova kraljevskog veličanstva Ugarske i Češke itd., itd. i pukovnika jednog zbora pandura i slavosnkih husara itd.* (111. - 193.). U proslavu se navodi da je sadržaj doslovce sastavljen iz zapisa koje je taj *veliki junak* osobno zabilježio, a do kojih je autor (izdavač koji je ostao anonimn) sasvim slučajno došao. Tako je biografija pisana u prvome licu, što daje dojam da se uistinu radi o memoarima koje je osobno pisao Franjo barun Trenck, premda Buczynski navodi kako je to vrlo malo vjerojatno. Već na prvim stranicama prijevoda nalazimo obilne navode koji opisuju i objašnjavaju gotovo sve geografske pojmove, osobe i manje poznatu terminologiju što značajno olakšava orijentiranje i prohodnost teksta bez potrebe za većim predznanjem, dok se pored teksta nalaze brojčane oznake koje upućuju na točnu stranicu u izvorniku. Sadržaj biografije kronološki prati Trenckov život od rođenja 1711. do rujna 1743.. Svojevrsni lajtmotivi, izbjegavanje smrti i sukobljavanje s okolinom koja mu vječno nanosi nepravdu, nalaze se već unutar prvih nekoliko redaka. Na idućim stranicama, gdje opisuje mladenačku dob, pregršt je događaja koji su ga *umalo koštali glave*. Od rođenja u Italji do preseljenja u Slavoniju proteklo je desetak godina, tijekom kojih je Trenck šest puta izbjegao gotovo sigurnu smrt, zadobio teške ozljede, sudjelovao u ratnim pohodima i prisustvovao dvjema velikim bitkama. Između anegdota i podviga, sukoba i nesreća koje ga prate na svakome koraku polako se razvija priča o njegovom životnom putu ne štedeći ni pozitivne ni negativne strane turbulentne naravi, protkane dozom arogantnosti i predodređenosti za slavu i veličinu. Za vojni se poziv odlučio nakon obračuna mačevima s braćom, premda je još neko vrijeme morao pohađati Isusovačku gimnaziju u Požegi. Nesretnim slučajem poginuo mu je brat 1725., a ubrzo umiru i majka i baka. Konačno stupa u vojsku 1727. kao zastavnik u pukovniji palatina Nikole Palffyja. Početak vojne karijere obilježilo mu je sukobljavanje s drugim časnicima. Oženio je 1733. kćerku zapovjednika Petrovaradina s kojom je u četiri godine braka imao četvero djece, ali su svi ubrzo preminuli. U međuvremenu je dva puta završio u zatvoru, da bi konačno otišao u rusku službu nakon što mu je odbijen prijedlog da skupi 4000 pandura za proboj u Bosnu. Međutim, ni u ruskoj vojsci nije imao više sreće. Kroz tri godine došao je u sukob s cijelom pukovnijom, sudjelovao u više vojnih pohoda, dočekaao Beogradski mir 1739., te se doveo u poziciju osuđenika na smrt pomilovanog u zadnji čas i poslanog na prisilan rad. Korupcijom i molbama je uspio ishoditi pomilovanje. Pušten je uz zabranu povratka te se tužio kako su mu prilikom izlaska iz Rusije oduzete tri ropkinje koje je stekao, ali je zato ostavio značajne dugove koje je vrlo lagano zaboravio. Nakon povratka u Slavoniju žestoko se obračunao s razbojnicima, a velikim činom junaštva je smatrao ilegalni prelazak i ubojstvo jednog odbjeglog bandita na teritoriju Osmanskog Carstva. Međutim, zbog grubog kršenja mirovnog ugovora poslan je pred vojni sud. Bježeći od ruke pravde uspio je doći do Beča i na osobnu audijenciju kod kraljice Marije Terezije. Za iskupljenje je ponudio vjernost i opremljenih 1000 pandura na svoj trošak što je kraljica zdušno prihvatila. U ožujku 1741. je u Slavoniji u roku od tri tjedna skupio 1000 pandura i krenuo na bojišnicu. Memoari svjedoče kako su se mnogi divili nazivu, odjeći i ljepoti njegove postrojbe, te je zbog toga smatrao kako ima brojne zavidnike u vojsci. Iduće stranice donose opise brojnih diverzantskih akcija koje su poduzimali panduri pod zapovjedništvom Trencka, ne štedeći na preuveličavanju

junaštva, kao ni navođenju pljački i ostalih kriminalnih radnji koje su počinili. Stoga imamo priliku čitati tvrdnje da je jednom prilikom sa svega 64 pandura porazio neprijatelja koji je brojao više od 1800 ljudi, ali i opisivanje iznuđivanja novca pod izgovorom da je “sve za što se ima povoda opravdano jer se nalaze na neprijateljskom tlu”. Pa tako ni zauzimanje grada Chama, jednog od poznatijih pothvata Trencka, nije ostalo pošteđeno priče o junaštvu i pljački. Trenck je sa 140 pandura i 300 Hrvata zauzeo Cham paljenjem predgrađa, nakon čega je vatra zahvatila čitav grad. Odbjegli je vojnu posadu od preko 700 vojnika zarobio osobno barun Trenck uz pomoć samo jednog husara. Nakon razmetanja o broju zarobljenika i oteetim trofejima dan je i osvrt na pljačku grada u navodu kako su panduri stekli veliki plijen u gradu, jer su ljudi iz cijele zemlje pobjegli sa svojom najvrjednijom imovinom u taj grad. Trenck je plijen razdijelio s vojnicima, a osobno je stekao dvije “dopadljive zarobljenice, najljepše djevoke u gradu.” Nakon još nekoliko manje ili više sličnih akcija u Bavarskoj dobio je dopuštenje da se s pandurima vrati u Slavoniju, gdje je sudjelovao u gušenju seljačke bune 1743. Zatim je unovačio dodatnih 700 pandura i 100 husara te se ponovno zaputio na bojišnicu. Uslijedilo je nekoliko novih vojnih akcija s posljednjom anegdotom iz 23. rujna, kada mu se s povratka iz Basela konj uplašio i zbacio ga, nakon čega je izgubio svijet. Za kraj je najavio kako će čitatelji u budućnosti moći više doznati što su mu “nebo i sudbina namijenili”, ako poživi.

O tome što je sudbina namijenila ovom slavnom barunu današnji čitatelji mogu saznati nešto više iz pera Alexandra Buczynskog u uvodnoj studiji pod naslovom *Uspom i pad pandurskog pukovnika Franje baruna Trencka* (11.-101.), podijeljenoj na četiri potpoglavlja: *Priznanje Bečkog dvora* (11.- 24.), *Svjetska slava* (24.-37.), *Sudska trakavica* (37.-87.) i *Epilog* (87.-101.). Autor studiju započinje s literarnim opisom vojne akcije za šleski gradić Kosel, stoga se stječe dojam da je biografija nastavljena samo uz promjenu pripovjedača. Međutim, ono što krase ove retke je trezvenost, gdje autor polako gradi priču o ključnim događajima Trenckova života temeljenu na pouzdanim izvorima, nakon čega uglavnom slijedi povijesna analiza ključnih elemenata. Predstavljanjem karakteristika rata i vojnog umijeća 17. i 18. stoljeća i specifičnosti koje su vladale na graničnom prostoru između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, autor je postavio okvir i temelj za razumijevanje osnovnih pojmova i procesa koji su određivali Trencka i njegove pandure, poput dihotomije regularne i iregularne vojske te *malog* i *velikog* rata. Trenck je bio virtuoz malog rata, a Bečki je dvor to prepoznao. Panduri su bili oličje nekonvencionalnog, od svog izgleda do načina borbe, te su stoga izazivali strahopoštovanje. Autor nastavlja s opisom događaja koji su prethodili i obilježili proces preuređenja Trenckova pandurskog dragovoljačkog zbora u regularnu njemačku pukovnicu austrijske vojske od 3000 vojnika. S obzirom da je takva pukovnica uživala veliki ugled i redovne plaće iz državne blagajne, tražilo se od Trencka da uvede i stroža pravila i veći stupanj discipline. Osim regularne pukovnije, Trenck je tražio i mjesto velikog župana i zapovjednika čitave Savske krajine s činom generala-bojnika. Premda na prvu ruku apsurdno neskroman prijedlog, autor nudi dublju analizu i tvrdi da ipak nije bio bez pokrića, premda je odbijen. Trenck je bio svjestan svog renomea i činjenice da uživa ugled u najvišim krugovima - ipak je u samo četiri godine stekao svjetsku slavu. Osim toga, preko noći se ugurao među velike slavonske zemljoposjedničke obitelji s posjedom koji je obuhvaćao polovicu Požeške županije. Premda plemić nižeg ranga, društveni status bio mu je u uzlaznoj putanji. Drugo potpoglavlje, *Svjetska slava* (24.-37.), donosi konstataciju da su slava i ugled koje je uživao Franjo Trenck bili na vrhuncu kada je na proljeće 1745. izašla njegova prva biografija. Autor se ukratko osvrnuo na žanr biografije u to vrijeme, te specifičnosti

Trenckove biografije. Slijedi analiza novinskih članaka iz vodećih listova Beča, Njemačke, Nizozemske, Velike Britanije i Amerike koji su izvještavali o Trencku sa zaključkom kako su brojne popularne i vodeće novine redovito izvještavale o poduhvatima baruna Trencka bez navijačkog žurnalizma, ne ustrčavajući se donositi inkriminirajuće vijesti niti su uljepšavale njegove vojne pothvate. Treće potpoglavlje, *Sudska trakavica* (37.-87.), predstavlja nastavak života Franje baruna Trencka koji je obilježen optužnicama, suđenjem i konačnim utamničenjem. Ovom procesu autor pristupa kronološki postupno iznoseći činjenice uz analizu nekoliko ključnih faktora, poput smrti ili marginalizacije njegovih pokrovitelja, završetak rata s Prusijom i nesnalaženje u *malicioznom* dvorskom ratu. Optužnica protiv Trencka prvi put se pojavila u jesen 1745. tereteći ga za uzimanje taoca, pljačku, grubo postupanje prema časnicima i ekscese koji su počinili panduri. Slične točke optužnice protezale su se kroz cijeli proces, koji se otegao na više godina, uz dodavanje grubog silovanja, pronevjere državnog novca i sudjelovanje u organiziranju pobune u Slavoniji. Trenck je sve optužbe odbacivao ili pronalazio opravdanje za njih, ali bi se nakon odbacivanja jedne optužnice odmah pokrenule druge istrage i uspostavljale nove komisije. Konačno je zatvoren nakon fizičkog obračuna sa svojim bivšim časnikom za vrijeme kazališne predstave u Beču. Autor iznosi kako u novopokrenutom procesu protiv Trencka od početka nije bilo mjesta za pravedno suđenje, jer je na čelo postavljen njegov stari neprijatelj, grof Löwenwold. Nakon dodavanja optužbe za veleizdaju provedena je sekvestracija nad njegovom imovinom. Marija Terezija je vjerovala da je Trenck kriv usprkos čvrstom zalaganju muža i šogora, cara Franje i nadvojvode Karla, za posrnulog baruna i pukovnika. Pokrenut je i revizijski sud, ali se i on odugovlačio, dok je u međuvremenu nastavljena zapljena imovine i utamničenje. Konačna je presuda bila određivanje krivnje po nekoliko točki te je tek na milost Marije Terezije oslobođen smrtne kazne i poslan na doživotnu robiju u tvrđavu Spielberg kod Brna. Morao je platiti brojne naknade i ogromne sudske troškove te su mu čast i ugled bili do kraja okaljani. U *Epilogu* (87.-101.) autor nam donosi pregled posthumne recepcije baruna Trencka s posebnim osvrtom na djela koja su pisana o njemu. Polako je brisana linija između istine i fikcije, te je Trenck kao osoba uskoro prešao u literarni žanr. Nadalje, detaljno se posvetio i analizi vjerodostojnosti Trenckovih biografija uz argumentaciju važnosti objavljivanja prijevoda upravo prvog izdanja iz 1745. Autorov zaključak o osobi baruna Trencka sveo bi se na tvrdnju da nije bio neporočan, ali nije bio ni častohlepni karijerist i mračni divljak te da njegovi panduri nisu bili gori od drugih iregularnih vojnika, krajišnika ili milicije, pa čak često ni od regularne braće po oružju, unatoč suprotnom mišljenju koje uglavnom prevladava o Trencku i pandurima. Ipak su brojni Trenckovi suborci napravili karijeru zahvaljujući sličnim ili istim djelima za koje je Trenck optužen. Za kraj ostaje opaska kako je pukovnik Franjo barun Trenck zaslužio više od svoje voljene vladarice.

Nakon uvodne studije nalazi se *Literatura* (102.-106.) koja donosi popis glavnih korištenih bibliografskih jedinica, te sažetak na engleskom jeziku *Summary* (107.-110.). Faksimil izvornika na njemačkom jeziku pisan je tiskanom goticom, a zauzima više od jedne trećine monografije (195.-336.) i slijedi nakon hrvatskog prijevoda. Na kraju monografija donosi i *Kazalo osobnih imena* (337-343.), te *Kazalo geografskih imena* (344.-353.), što olakšava brzo pretraživanje pojmova.

Za kraju možemo zaključiti kako je ova monografija izuzetan doprinos osvjetljavanju života često mitovima i legendama obavijenog Franje baruna Trencka, posebno ako uzmemo u obzir da je prošla studija u Hrvatskoj o njemu objavljena prije više od jednog stoljeća. Osim toga, monografija je značajna i za proučavanje

osamnaestostoljetne vojne povijesti s posebnim osvrtom na takozvani *mali rat*, zatim povijest Slavonije, Rata za austrijsko naslijeđe, barokne biografije i općenito onodobne ljudske psihe i misaonih struktura. U konačnici se nadam se će doprinjeti ostvarenju cilja koji je autor Alexander Buczynski postavio: usmjeravanje javnosti prema solidnim povijesnim rekonstrukcijama umjesto upornog ponavljanja legendi i mitova. Možda tako i u Hrvatskoj osvane prigodni muzejski postav Franje baruna Trencka.